

KADERSTUDIE KLEIN VATICAN

eerste fase

KADERSTUDIE KLEIN VATICAAN (eerste fase), augustus 2013

*door ir. R.W. Geelen, Peace in Design S.C.A.
in opdracht van Stichting ter ondersteuning Vrije Scholen in Zutphen e.o.
mede mogelijk gemaakt door een subsidie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed*

1. INLEIDING

fotoreeks 1: ansichtkaarten van het ensemble gebouwen genaamd 'Klein Vaticaan' te Zutphen

Haalbaarheidsonderzoek

Het haalbaarheidsonderzoek, waar dit rapport het eerste gedeelte van is, bestaat uit een kaderstudie en een ontwikkelingsstudie. In zijn totaliteit wordt het een beschrijving om enerzijds de huidige staat van de gebouwen te onderzoeken en wat er voor het behouden ervan voor de toekomst nodig is (de kaderstudie) en wat er voor een mogelijkheden zijn voor de gebouwen om in de toekomst een functie te blijven vervullen (de ontwikkelingsstudie). Anderzijds is het haalbaarheidsonderzoek een onderzoek dat het belang onderstreept om deze gebouwen niet als afzonderlijke gebouwen te zien maar als een ensemble van gebouwen ('Klein Vaticaan') die gezamenlijk een cultuurhistorische functie vervullen in Zutphen zoals ze dat altijd hebben gedaan, nog steeds doen (beiden in de kaderstudie) en de potentie aangeven wat dat kan zijn/worden in de toekomst (de ontwikkelingsstudie). Deze eerste fase van het haalbaarheidsonderzoek is mede mogelijk gemaakt door een subsidie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Kaderstudie

Dit gedeelte van de kaderstudie start met een bouwhistorische verkenning (hoofdstuk 2). Het toont schematisch de ontwikkeling van het gebied 'Klein Vaticaan' met daarbij de veranderingen/elementen die van belang zijn voor het ontstaan van dit ensemble. Uitgegaan is van de huidige toestand (wordt gebruikt als onderlegger) met daarop aangegeven de gebouwen, stadsmuur, zichtlijnen, groen, water en nieuwe gebouwen.

De cultuurhistorische verkenning (hoofdstuk 3) geeft een groter kader aan het 'Klein Vaticaan' en de tijdsgeest waarin het ontstond (tweede helft 19de eeuw). Ook wordt er vanuit dit kader beschreven wat de invloed is op Zutphen.

Hoofdstuk 4, 5 & 6 geven een beschrijving en bouwkundige opname van de drie historische gebouwen (+ nieuwbouw).

Een eerste grove verkenning met betrekking tot het toepassen van duurzame oplossingen is beschreven in hoofdstuk 7. De mogelijkheden zijn legio maar afhankelijk van het uiteindelijk gebruik en bouwfysische berekeningen is er een juiste keuze te maken wat, waar en hoe dit toe te passen. Dit moet in een latere fase worden onderzocht.

Deze eerste fase van de Kaderstudie wordt afgesloten met een opsomming wat er nog moet gebeuren om tot een volledig beeld te komen.

Gebruikte bronnen

Meestal worden de bronnen die worden gebruikt aan het einde van een rapport weergegeven, wat ook wordt gedaan, maar daar wil ik graag drie van uitlichten:

Het Regionaal Archief Zutphen, de Historische Atlas van Zutphen (door W. Frijhoff, M. Groothedde & C. Te Strake) en het boek 'Koninkrijk vol Sloppen' van A. van der Woud. Het archief om daarmee het belang aan te geven van zo'n instituut met een toegankelijk zoekstelsel en de vele voorhanden zijnde informatie om het verhaal achter de gebouwen / stad zichtbaar te maken. De historische atlas 'loodst' je in een heldere opzet door de lange waardevolle geschiedenis van Zutphen. Daarmee is het mogelijk

om vanuit een breed perspectief te kijken naar het huidige Zutphen. Het boek van Auke van der Woud maakt het tenslotte mogelijk om de ontwikkelingen in Zutphen te plaatsen in een groter geheel: de ontwikkeling van een land die te maken krijgt met een enorme verandering van de maatschappij in de 19de eeuw, de periode die vormend is voor het 'Klein Vaticaan'.

Stedebouwkundig kader:

- *Geologisch: één van de twee hoge rivierduinen onder de binnenstad (8-7m + NAP) en daardoor al vanaf een vroege periode bewoond.¹*
- *Stedebouwkundige verkaveling van Nieuwstad uit omstreeks 1250 (graaf Otto II) waarbij de sobere, doelmatige verkaveling een duidelijk kader heeft gegeven aan dit stukje historisch Zutphen.*
- *Cultuurhistorisch: Als Rooms Katholieke enclave in Zutphen, 'Klein Vaticaan' genaamd, ontstaan vanaf vrijheid van godsdienst (5 augustus 1796) met een aantal belangrijke momenten die een belangrijke impuls hebben gegeven aan het ontstaan van deze enclave:*
 - 1) *teruggave Nieuwstadkerk aan de Rooms Katholieken door de Fransen (1809) (met de daarop volgende restauratie ervan door middel van een grootschalige landelijke geldinzamelingsactie);*
 - 2) *herstel van de bisschoppelijke hiërarchie (1853) (ontstaan van het zgn. 'Rijke Roomse Leven' (met o.a. de liturgie, de centrale positie van de kerk en pastoor in het leven van gelovigen en de processies);*
 - 3) *Schoolwet 1922 waardoor er een explosie aan nieuwbouw van katholieke en christelijke scholen plaatsvond in Nederland (bekostiging van het bijzonder lager schoolonderwijs gelijkgesteld aan het openbare schoolonderwijs: onderwijzers werden ambtenaren, gemeente betaalde de schoolgebouwen en leermiddelen).*

Gebouwen

1 *Voormalige St. Jozefschool, Isendoornstraat 22. Gemeentelijk monument, gebouwd 1934 (architect G.J. Jacobs); dubbel bestemming: Waarde Archeologie hoog (bekende waarde) & Beschermd Stadsgezicht.*

2 *Voormalige St. Annaschool, Tengenagelshoek 3. Rijksmonument, gebouwd 1909 (architect A.Th van Elmpt); dubbel bestemming: Waarde Archeologie hoog (bekende waarde) & Beschermd Stadsgezicht.*

3 *Voormalige Pastorie, Tengenagelshoek 9. Rijksmonument, gebouwd 1842, verbouwd 1902 (architect F.A. Ludewig) / 1934 (architect G.J. Jacobs); dubbel bestemming: Waarde Archeologie hoog (bekende waarde > bevat de oude muurtoren) & Beschermd Stadsgezicht.*

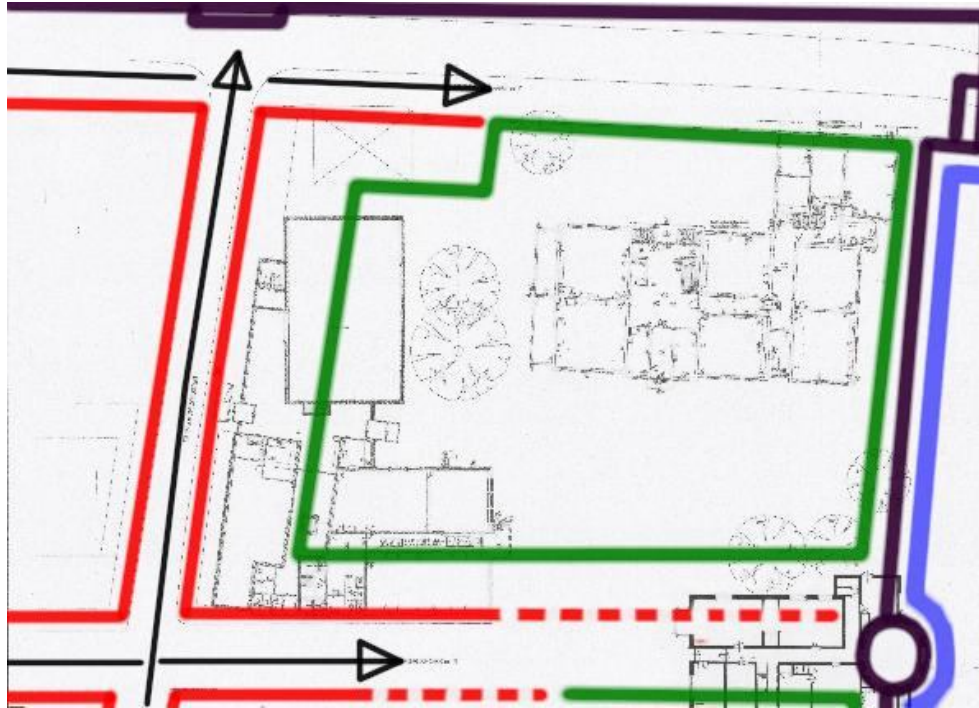
4 *Nieuwbouw IJsselschool, Dieserstraat 52. Gebouwd 2000-2001 (architectenbureau Leijk Kappelhoff, Seckel, van den Dobbelsesteen); dubbel bestemming: Beschermd Stadsgezicht.*

5 *Stadsmuur, ongeveer 1250; dubbel bestemming: Waarde Archeologie zeer hoog (bekende waarde) & Beschermd Stadsgezicht.*

fotoreeks 2: Hal St. Anna, Zicht op St. Jan (voorgond St. Anna & Nieuwbouw), St. Jozef, detail Pastorie

2.1 BOUWHISTORISCHE VERKENNING: MIDDELEEUWEN

figuur 1 Middeleeuwen

rood: bebouwing (waarbij de bebouwing aan de Tegnagelshoek steeds anders wordt aangegeven, vandaar de stippellijn)
 groen: het agrarische karakter wat dit deel van de stad lange tijd had donker paars: stadsmuur met torens/poorten
 blauw: de stadsgracht
 zwarte pijlen: zichtlijnen naar poorten/muurtorens (gevolg van stedenbouwkundige structuur)

Duidelijke stedenbouwkundige structuur, waarbij de Dieserstraat een belangrijke functie had in Zutphen door de verbinding, via de Nieuwstadspoort / Spaanse Poort, met Deventer (Hanzestad) (één van de zogenaamde 'Hessenwegen'.² De stad had in eerste instantie één verdedigingslinie, in de 16de eeuw volgde een tweede. De in de figuur 1 zichtbare stadsmuur is de verdedigingslinie uit de 14de eeuw.

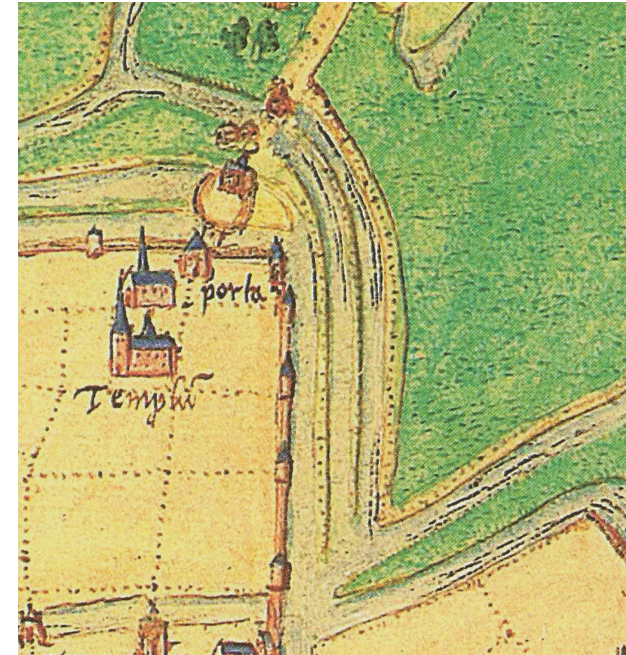

foto 1 Detail kaart uit ca 1565 door Jacob van Deventer waarbij de Dieserstraat en de verbinding die deze vroeger had met Deventer zichtbaar is evenals de geestelijke gebouwen in dit deel van Zutphen.

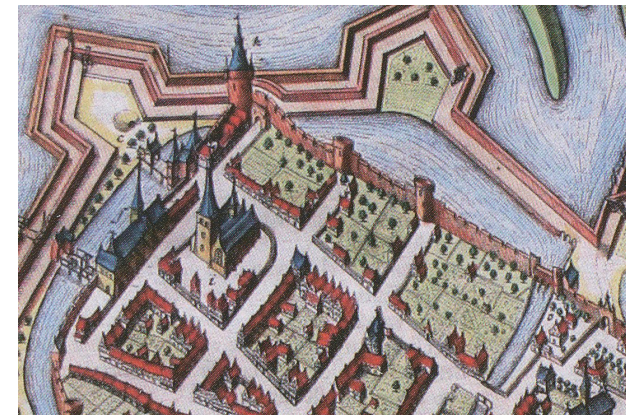
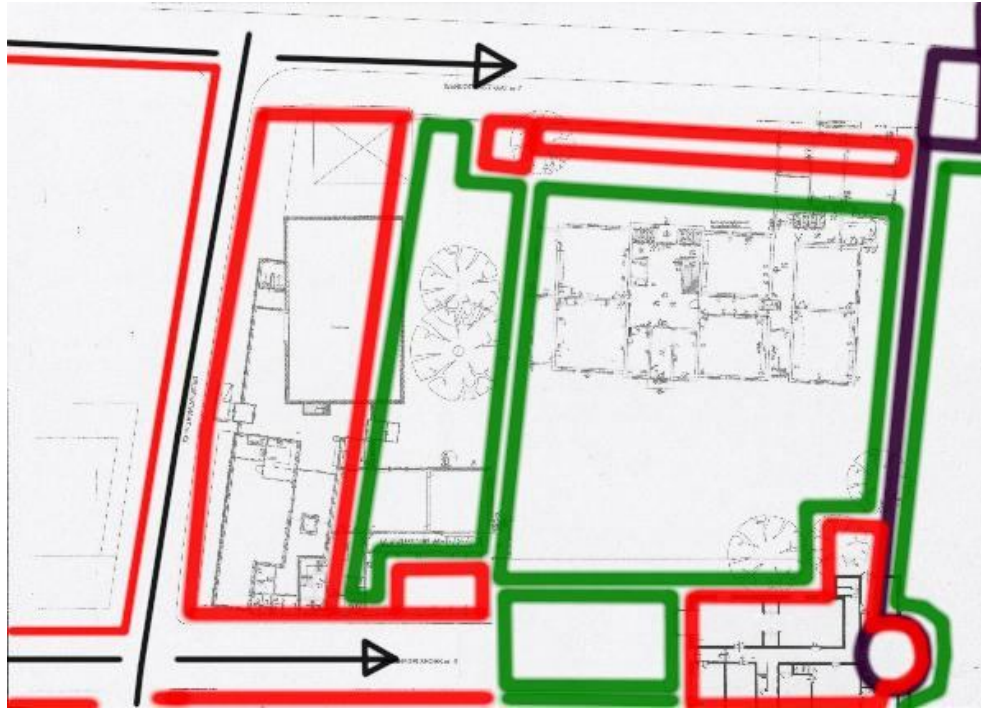

foto 2 Detail kaart uit 1649 door Joan Blaeu waarbij de Dieserstraat niet meer de straat was waar je Zutphen verliet. Ook is op deze kaart het groene karakter zichtbaar.

2.2 BOUWHISTORISCHE VERKENNING: tot en met 19DE EEUW

figuur 2 19de Eeuw

In de loop van de tijd heeft de bebouwing zich langs de randen van het gebied verdicht met o.a. in het noorden een rijtje armenwoningen.³ De muurtoren is opgenomen in het landhuis dat daar is gerealiseerd ('t Leydack).

Tengnagelshoek

De benaming van de straat hangt samen met de bewoner(s) van dit huis.⁴ Zo heette deze straat o.a. Voorthuizens ganck / Vorthuishoek / Voorthuysenshoek naar de familie Voorthuizen (Johan van Vorthuesen Geritzs., burgemeester Zutphen) die het pand aan het einde van de straat vanaf 1544 bewoonde⁵, Schimmelpenninckshoek naar de koper van 'huis, schuur en hof' in 1608, Gerrit Schimmelpenninc, en naar het huis zelf Leydackshoek (eind 17de eeuw⁶) waarbij deze naam ook als bijnaam aan de eigenaar van het huis wordt gegeven⁷: in 1628 koopt 'Henrick Berendtsen, genandt in 't Leydack' het huis. De familienaam verandert daarna ook want in 1654 verkoopt hij het huis aan Evert in 't Leydack. In die periode heeft in de boeken ook de naamsverandering van Voorthuysenshoek naar Schimmelpenninckshoek plaatsgevonden.⁸

foto 3 Na de inval in 1591 van de Staatse troepen (Prins Maurits) in Zutphen was het voor lange tijd niet mogelijk om in het openbaar het Rooms Katholieke geloof te belijden (Johannes Janssonius, 1663)

foto 4 Zicht vanuit het noorden op het Klein Vaticaantje met:
1 Hubertusgesticht, 2 St. Jozefschool, 3 St. Annaschool, 4 Pastorie, 5 Kapel, 6 Mariaschool, 7 St. Elisabethgesticht, 8 Armenwoningen.

In 1688 koopt Alardt Gansneb, genaamd Tegnagel tot den Boockenhaeve en den Camp 'huis, schuren, stallen en hoven binnen en buiten de stadsmuur'. Deze familie is met Jan Jacob Gansneb genaamd Tegnagel lid van de raad van de stad⁹ die het huis voor 1/3 deel bewoond. Het huis heet dan officieel 'Het Leydack'. In 1771 wordt het 'huis, stalling, koetshuis, boven- en beneden hoven, met daarin zijnde visvijvers en zomerhuisjes op de muur staande en aan de wat uitkomende en huis tegenover dit huis' verkocht aan Jan Bisschop en Jan Hendrik Lindeman. In 1815 wordt ditzelfde onroerend goed beschreven als: 'huis, met een koepel op de stadsmuur en een beneden tuin, behorende hiertoe ook een lijmziederij met bakken, localen, droogplaatsen etc.'¹⁰ Het huis komt in 1839 door openbare verkoop in het bezit van het kerkbestuur.¹¹

Met de Franse overheersing is ook de Code Napoleon / Code Civil ingevoerd en waarschijnlijk is de naamgeving van de straat daardoor verbonden aan de laatste eigenaar die het pand in zijn geheel bezat en (enige) politieke invloed had in Zutphen: de familie Gansneb genaamd Tegnagel.

Stedenbouwkundige behoudt het huis zijn functie als die van de muurtoren: einde van een zichtlijn (evenals bij de in deze tijd nog bestaande Reinmakerstoren (figuur 4 rechtsboven). Het groene binnenterrein verschaft de bewoners van het pand en later de pastorie, vrije ruimte die past bij de leefstijl / functie evenals de voortuin van het huis / pastorie (vanaf tweede helft 19de eeuw).

Dieserstraat

Door de nieuwbouw van de Ysselschool (2000-2001) en de sloop van de garage in 2006 is het mogelijk geweest de hele straatwand van dit gedeelte van de Dieserstraat archeologisch te onderzoeken (in 1999, 2000 en 2006).¹² Deze opgravingen zijn gepubliceerd in een aantal uitgaven door de Archeologische Dienst van Zutphen: o.a. Zutphense Archeologische Publikaties 8 & 25 en zeer de moeite waard om in het geheel te lezen. Naast de beschrijving van de Middeleeuwse bebouwing (grotendeels gesloopt in 1976!) en bewoners van deze straat zijn er ook vondsten gedaan uit de laat Romeinse tijd.

Voor de periode die van belang is van het ontstaat van 'Klein Vaticaan' is, zoals in vele steden, de druk om goedkope woningen te realiseren groot en worden de huizen in steeds kleinere gedeelten verhuurd en op de achterterreinen kleine armenwoninkjes gebouwd om de groei van de (kinderrijke katholieke) bevolking te kunnen huisvesten. Dat het hierbij om schrijnende situatie gaat is ook af te lezen uit de opgravingen. Hierover meer in de cultureel historische beschrijving.

foto 5 Foto uit 1899 genomen vanaf pastorie richting Tegnagelshoek met op voorgrond de ommuurde pastorieterrein.

foto 6 St. Elisabethgesticht

KLEIN VATICAAAN¹³

Het 'Klein Vaticaan' ontstaat na een aantal belangrijke gebeurtenissen zoals beschreven in de inleiding en de daarmee samenhangende aankopen van onroerend goed in dit gedeelte van de stad. Het aankopen wordt gedaan vanuit een tweetal entiteiten: het Kerkbestuur en het Armbestuur (deze heeft al een aanzienlijk hoeveelheid aan bezittingen). Grofweg kan worden gesteld dat het Armbestuur zich bezighield met het zorgen van zieken en behoeftigen (via het St. Elisabethgesticht, het Hubertusgesticht (1850) en de St. Vincentius Vereniging (1849)¹⁴) en het kerkbestuur met onderwijs.

Na de vrijheid van godsdienst (1795) wordt onderwijs in eerste instantie opgezet en gefinancierd (van 1816 tot 1851) door koster-schoolmeester Colsen, gesteund vanuit het Kerkbestuur. In 1853 financiert het Kerkbestuur een naai- en breischool, opgezet door de St. Vincentius Vereniging. Tezamen met het Armbestuur en de St. Vincentius Vereniging wordt op 1 januari 1853 de eerste Rooms Katholieke school voor jongens en meisjes geopend (in een aangekocht huis aan het Rijkshage). In 1861 wordt het geven van onderwijs een taak van het Kerkbestuur (tevens schoolbestuur) alleen. In latere jaren volgen de nieuwbouw van de jongensschool (in 1891), meisjesschool (1909) en de kleuterschool / modevakschool (1937).

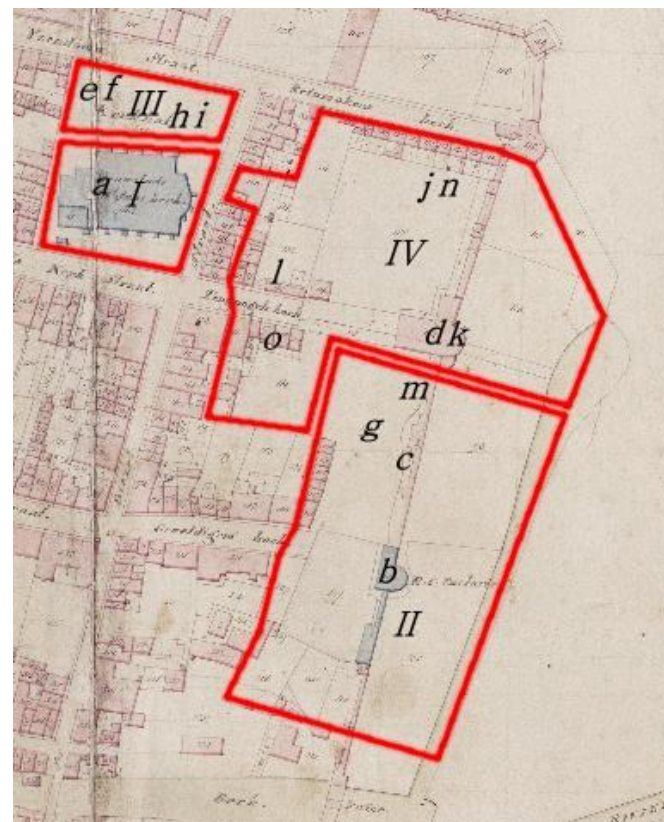
Aan de hand van de minutenkaart uit 1823 wordt (globaal) aangegeven wat dit alles ruimtelijk in heeft gehouden.

St. Elisabethgesticht (II)

In 1820 wordt door het Kerkbestuur 'Eckhof' aangekocht aan het einde van de Geweldigershoeek (b). Dit huis vervangt de bestaande pastorie aan de Kuiperstraat die in 1817 verkocht wordt aan Th. M. Mispelblom Beyer jr.¹⁵ Het Armbestuur had over de gehele stad verspreid armenhuisjes gerealiseerd ten behoeve van het plaatsen van armlastigen. In 1825 verkoopt het Armbestuur deze huisjes om in de Geweldigershoeek een gasthuis, ziekenzaal en 29 huisjes te realiseren (c). In 1855 wordt op de plek van de 29 huisjes het St. Elisabeth Gesticht gebouwd (g) ten behoeve van bejaarde armlastigen. Zij worden verpleegd door de Zusters van Liefde die vanuit Tilburg in Zutphen worden geplaatst. In 1911 wordt de kapel van het gesticht uitgebreid (m). Daarna volgen verschillende uitbreidingen en nieuwbouw naar het huidige bejaardencentrum dat beheerd wordt door Stichting Huize St. Elisabeth.

Hubertusgesticht (III)

Dezelfde Zusters van Liefde geven vanaf 1851 inhoud aan een bewaar-, naai en breischool (e) voor kinderen uit alle standen. Het gebouw krijgt in 1859 een extra vleugel waarin een weeshuis (h) wordt gevestigd. In 1878 wordt het Hubertusgesticht samengevoegd met het St. Elisabethgesticht en verhuizen al deze activiteiten naar het St. Elisabethgesticht aan de

figuur 3 Kadastraal minuutplan 1823

I NIEUWSTADSKERK (JOHANNES DE DOPER)

a 1810 Overdracht Nieuwstadskerk aan Rooms Katholieken

II SINT ELISABETH GESTICHT

b 1820 Aankoop Eckhof t.b.v. 'Rooms Katholieke Pastorij'

c 1825 Realisatie Gasthuis, ziekenzaal en 29 armenhuisjes

g 1854-1856 Bouw St. Elisabeth Gesticht (+ kapel)

m 1911 Uitbreiding kapel

III ST HUBERTUSGESTICHT (gesloopt 1996)

e 1850 Bouw Hubertusgesticht

f 1851 Bewaar-, naai- en breischool (tot 1878)

h 1859 Uitbreiding t.b.v. weeshuis (tot 1878)

i 1861 Bibliotheek

IV KERKBESTUUR

d 1839 Aankoop huis t.b.v. bouw nieuwe pastorie

j 1891 Nieuwbouw jongensschool St. Jozef

k 1902-1904 Afbraak en herbouw pastorie

l 1909 Nieuwbouw meisjesschool St. Anna

n 1934 Afbraak en herbouw St. Jozefschool

o 1937 Nieuwbouw Mariaschool

Geweldigershoeck.

St. Vincentius Vereniging

Deze vereniging had als doel zich, door middel van huisbezoek, persoonlijk op de hoogte te stellen van de noden van behoeftige gezinnen en daarin zoveel mogelijk te voorzien. Deze noden lagen vooral op het gebied van voeding, kleding en slaapgelegenheid. De vereniging startte, zoals al vermeld, in 1853 de naai- en breischool (f) en in 1861 wordt er een bibliotheek gerealiseerd (i) waar gratis boeken kunnen worden geleend.

Kerkbestuur (I & IV)

Met de teruggave van de Nieuwstadkerk (door de Fransen) start de vorming van de concentratie van Rooms Katholieke instellingen in dit deel van Zutphen. De pastorie die in 1848 naar de Tengnagelshoek wordt verplaatst vormt als het ware een schakel tussen de kerk / Hubertusgesticht en het St. Elisabethgesticht.¹⁶ Hoogst waarschijnlijk niet bewust gedaan, maar gezien de belangrijke positie die de pastoor heeft in de hele Rooms Katholieke organisatie (o.a. ook initiator van de broederschappen) een locatie die past bij deze centrale positie.

Tot 1891 worden de jongens onderwezen aan het Rijkshage. In datzelfde jaar wordt een nieuwe school, St. Jozefschool (j), in gebruik genomen aan de Tengnagelshoek. In 1909 volgt een nieuwe meisjesschool, St. Annaschool, aan dezelfde straat (l). In 1934 volgt de nieuwbouw (met hergebruik van het oude schoolgebouw) van de St. Jozefschool (n). Als 'sluitstuk in 1937 de nieuwbouw van de Mariaschool (o) die als kleuterschool dienst doet en waar op de eerste verdieping een naaischool is gevestigd (Modevakschool).

foto 9 Luchtfoto Klein Vaticaán (1980)

foto 7 Hubertusgesticht 1964

foto 8 Sloop middeleeuwse huizen aan de Dieserstraat in 1976

2.3 BOUWHISTORISCHE VERKENNING: BEGIN 20STE EEUW

figuur 4 Begin 20ste eeuw

Het gesloten karakter van het gebied blijft gehandhaafd. Niet door woningen maar door de ommuring van het gebied. Het heeft een aantal toegangen door middel van poorten. Ook het binnengebied heeft een verandering ondergaan door de functie van de nieuwe gebouwen: R.K. jongens- (St. Jozef (noorden)) en R.K. meisjesschool (St. Anna (zuiden)). Het binnengebied is opgedeeld in twee afzonderlijke schoolpleinen. In combinatie met o.a. de kerk, pastorie, St. Elisabethgesticht, St. Hubertusgesticht en de Mariaschool een afspiegeling van een tijdsgeslacht. De naamgeving 'Klein Vaticaan' past hierbij.

De St. Jozef school (uit 1891) is nog een voorloper van de huidige school. Het huidige gebouw is in 1934 gebouwd, gebruikmakend van de aanwezige opzet en met de toevoeging van een extra verdieping.

De ommuurde pastoretuin is een voortzetting van de al eeuwen bestaande 'voortuin' van 'het Leydack' waar o.a. de familie Gansneb genaamd Tegnagel woonde.

foto 10 Overzicht Klein Vaticaan (1957) met op de voorgrond nog de (middeleeuwse!) huizen.

foto 11 'Rijke Roomse Leven': vervlechting geloof en samenleving

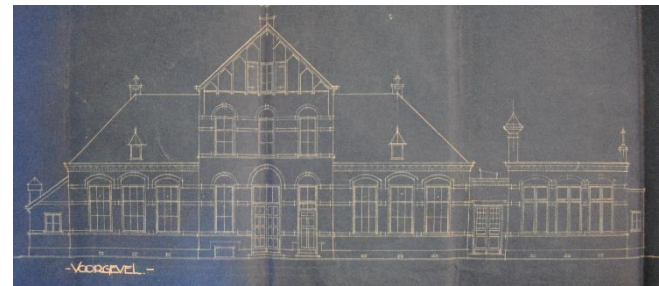

foto 12 Gevel aan de Tegnagelshoek van de vroegere St. Jozefschool (gebouwd in 1891)

2.4 BOUWHISTORISCHE VERKENNING: BEGIN 21STE EEUW

figuur 5 Begin 21ste eeuw

Het huidige beeld is het resultaat van een tijdsperiode waarbij er een grootschalige stedenbouwkundige kijk was op de stad (o.a. plan om Diederstraat een bredere opzet te geven t.b.v. het autoverkeer) en niet op de menselijke maat. De maat die zo typerend is voor een middeleeuwse structuur.

- De sloop van rijksmonumenten (!) aan de Diederstraat (1976), de daarvoor in de plaats gebouwde nieuwbouw waardoor het straatprofiel is verbreed;
- De sloop van de ommuring waardoor het besloten karakter van het gebied is verdwenen;
- De versterking (en 'verblikking') van de Tegnagelshoek;
- Het sportveldje op de hoek waardoor er, in combinatie met het (niet passende) kerkplein, helemaal geen straatprofiel meer aanwezig is;
- De vele ingangen van de verschillende gebouwen, maken van de stedelijke ruimte (in het historische centrum van Zutphen) een onsaamenhangend geheel met een verschaald uiterlijk. Het behouden van het ensemble (cultuurhistorisch) en het een nieuwe (maatschappelijke) functie geven, zal bijdragen om de menselijke maat weer ervaarbaar te maken.

foto 13 Het 'verschaalde' beeld op dit moment.

foto 14 Versteende 'zichtlijn' naar pastorie.

foto 15 Detonerende nieuwbouw op historische locatie

3. CULTUURHISTORISCHE VERKENNING 'KLEIN VATICAN'

De 19de eeuw is in veel opzichten een periode waarin veel verschuivingen plaats vonden. Verschuivingen die op de één of andere wijze een grote invloed hebben gehad op dit deel van Zutphen met de concentratie van Rooms Katholieke instellingen en bevolking.

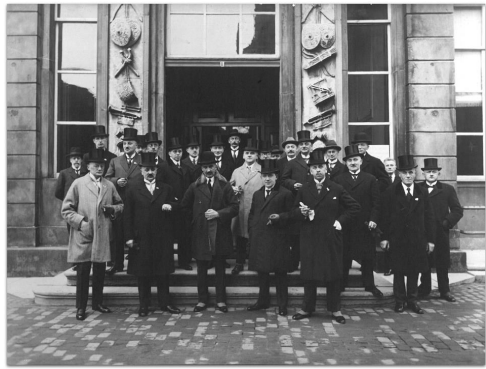
fotoreeks 3 1) Paus Pius IX, 2) eerste Nederlandse aartsbisschop Mgr. Zwijnen, 3) pastorietaan (1962), 4) Paus Leo XIII, 5) Dieserstraat met oost-gevel St. Jan

Geloof

- De vrijheid van godsdienst vanaf 1796 (scheiding kerk en staat) zorgt voor een emancipatie van de Rooms Katholieken die, na een lange tijd van gedogen door de Calvinisten, weer in het openbaar hun godsdienst kunnen belijden. De katholieke gemeenschap begint zich opnieuw te organiseren, kranten, tijdschriften en scholen worden opgericht. Wel blijft de controle van de staat belangrijk : geestelijken mogen in het openbaar geen ambtskleding dragen en bijvoorbeeld ook het luiden van klokken is verboden.
- Na de val van Napoleon komt er ook een beweging op gang die de manier van geloven zoals tijdens de Verlichting (17de eeuw: rationeel) afwijst en een herwaardering inhoudt van het gevoel en intuïtie: de Romantiek. In o.a. Engeland leidt deze beweging tot een hernieuwde belangstelling voor de liturgische tradities, de sacramenten, devoties en het priesterschap (Oxford Movement 1833). Zelfs bij de protestanten in Nederland vind er vanaf 1826 een verschuiving plaats in de vorm van de (Europese) beweging 'Réveil' (vanaf 1826) waarbij men een afkeer heeft tegen het rationalisme van de Verlichting¹⁷.
- Het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie door Paus Pius IX in 1853 (een concordaat dat al in 1827 is opgesteld) is een uitvloeisel van de Grondwetwijziging van 1848 waarbij de laatste beperkingen voor de normalisering van het kerkelijk bestuur zijn weggenomen¹⁸.
- Het ultramontanisme (gerichtheid naar de Paus (onfeilbaarheid van de paus¹⁹) als gevolg van het concilie Vaticanum I, 1870, zorgt voor een heropleving en een grote devotie van de leken gelovigen tot het pontificaat.²⁰
- In de encycliek van Paus Leo XIII 'Rerum Novarum' (1891)²¹ wordt de sociale leer van de kerk uiteengezet: recht op een rechtvaardig loon, het recht op eigendom, corporatisme, solidariteit met de zwakkeren en het subsidiariteitsbeginsel waarbij overheidsingrijpen, als de vorming van vakbonden, legitiem worden geacht. Dit is een beweging die parallel loopt met ontwikkelingen in de maatschappij waarvan het socialisme een uitvloeisel is.

Zutphen

In Zutphen (e.o.) worden in 1798 939 parochianen geregistreerd²². Het aantal inwoners van Zutphen is in 1795 6.878. In 1900 is het aantal inwoners van Zutphen gegroeid tot 18.381 inwoners.²³

1

2

3

fotoreeks 4 'It's a mens world' 1) Heren voor het stadhuis 2) Spoorweg medewerkers 3) Gymnastiekvereniging Wilhelmina

Bestuurlijk

- Na de Franse overheersing is de invoering van de monarchie het terughalen van de oude tijd: Restauratie. Het terughalen van de glorie-dagen van de Republiek en de Oranjes (erfelijk stadhouderschap is immers onder Willem IV al ingevoerd tijdens de Republiek).²⁴ Er is ook helemaal geen sprake van volksinvloed. Het land wordt geregeerd door een kleine elite.

- De Grondwetsherziening in 1848 brengt een grote verandering in de verhouding van Koning en de Eerste en Tweede Kamer en vormt daarmee de basis voor het huidige stelsel van parlementaire democratie in Nederland. Met een kleine meerderheid van stemmen wordt de Grondwetsherziening aangenomen waardoor o.a. ook de vrijheid van onderwijs, vereniging / vergadering, meningsuiting en drukpers geregeld worden. Wanneer er in 1853 verzet ontstaat tegen het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie, door de zogenaamde Aprilbeweging, heeft dat dan ook geen enkele rechtsgrond meer.²⁵

- In 1851 wordt de Grondwet van 1848 uitgewerkt in o.a. de Gemeentewet waarbij de 'laissez faire', liberale, houding er bestuurlijk toe leidt dat de staat zich totaal afzijdig houdt van zaken zoals armoedebestrijding en gezondheidszaken. Immers voor de wet zijn alle ingezetenen gelijk.²⁶ De armoedebestrijding wordt daarom ook als de verantwoordelijkheid van charitatieve / kerkelijke instellingen gezien zoals dat al eeuwen plaatsvindt.²⁷ Dit wordt ook nog eens duidelijk vastgelegd in de Armenwet van 1854.²⁸

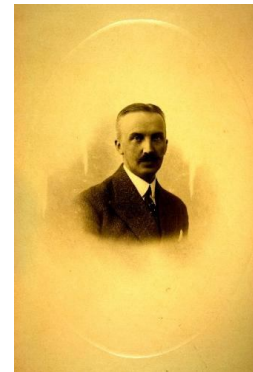
1

2

3

4

5

fotoreeks 5 1) Mr. L.A.J.W. baron Sloet van de Beele (liberaal, wethouder 1845-1847); 2) Jhr. H.A.D. Coenen (burgemeester 1865-1894, liberaal); 3) A.E. Zimmerman (burgemeester 1911-1917); 4) Mr. J. Dijkmeester (burgemeester 1917-1943); 5) 'Dat Bolwerck' dat mede door de inzamelingsactie van Jhr. C.C. de Jong (burgemeester 1945-1952) door het Wijnhuisfonds in 1934 kon worden aangekocht.

Economisch

De Industriële Revolutie is een ontwikkeling waarin Groot-Brittannië (1ste stoommachine, 1711), Duitsland (technische perfectie watermolens / drukpersen, eind 18de eeuw), Frankrijk (volautomatische zijdeweefgetouw, 1790), België (massaproductie ijzer/staal, 1817) en later Amerika (winning aardolie, einde 19de eeuw) het voortouw nemen.²⁹ De massaconsumptie wordt daarmee een feit. In Nederland spreekt men over Nijverheid die kleinschalig en ambachtelijk is en daardoor zeer rijk geschakeerd en gespecialiseerd.³⁰ Ruimtelijk is er geen strikte scheiding tussen werken en wonen. Er vindt ook veel thuiswerk plaats onder anderen door de liberale Grondwet met het 'laissez faire' principe: deze legde geen enkele beperking op aan ondernemers bij hun drang naar groei. En als er regels worden opgesteld werkt dit voor de arbeider averechts. De wetteloosheid en als er al regels worden opgesteld, het effect ervan op de arbeidsomstandigheden, wordt in de 19de eeuw alleen maar slechter en slechter. Zo wordt door de Veiligheidswet uit 1895 de maximale werktijd voor de vrouw op 10 uur gesteld. Gevolg: een grote ontslaggolf bij vrouwen... Deze werkplekken worden ook direct opgevuld door mannen want daar zijn helemaal geen regels omtrent de werktijd. En als er regels worden gemaakt die invloed hebben op de werkomstandigheden in de fabrieken (die makkelijk te controleren waren) wordt het werk mee naar huis gegeven. Daardoor zijn er vele thuiswerkers die onder erbarmelijke omstandigheden moeten werken.³¹ De rijken worden zo rijker, de armen armer.

fotoreeks 6 1) Advertentie uit 1902 2) Broederkerkplein 1930? 3) Advertentie uit rond 1900

Zutphen

In Zutphen start de 19de eeuw met een sterke groei van de markt en houthandel. Daarnaast heeft Zutphen een aantrekkelijk vestigingsbeleid voor welgestelde (landadel) doordat het geen inkomstenbelasting heft vanwege het aanzienlijke stedelijke grondbezit.³² Als armoedebestrijdingproject wordt o.a. in 1808 door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen een wolspinnerij opgezet³³ en in 1812 de stadsarmenfabriek Kretschien & Co (125 personen). Daarnaast werken er in de textielindustrie zo'n 650 mensen en worden er nieuwe fabrieken gebouwd zoals de Metaalwarenfabriek Brinkmann en Niemeyer en drukkerij Thieme (uitgever educatieve boeken voor Latijnse scholen en universiteiten & wandkaarten³⁴). In de tweede helft van de 19de eeuw zijn enkele sigarenfabriek een belangrijke werkgever. Het gaat daarbij om kleine fabrieken maar dat is waarschijnlijk te wijten aan het vele thuiswerk dat wordt gedaan. Met de opkomst van de spoorwegen vindt er een stagnatie plaats van de economische groei doordat transport te water aan belangrjkheid inboet evenals de concurrentie op het gebied van de sigarenhandel waardoor de sigarenfabrieken sluiten. Daarnaast vindt er een concentratie plaats van de textielnijverheid in Twente / oostelijke Achterhoek. Het besluit in 1917 van het gemeentebestuur dat Zutphen primair een woonstad is en het gebrek aan arbeidskrachten, heeft niet bijgedragen aan een grootscheepse industrialisatie van Zutphen.³⁵

1

2

3

fotoreeks 7 1) Oude huisjes Dieserstraat 2) Kaart Gelderland Sterfte Atlas 18 (aantal sterfgevallen Zutphen 1:33) 3) Dieserstraat vanaf de brug over de Berkel

Sociaal³⁶

De 19de eeuwse samenleving kent een scherpe scheiding tussen de verschillende standen. Een ieder weet tot welke groep hij/zij behoort en het is moeilijk om de groep waarin je geboren bent te ontstijgen. In de groep zelf kun je wel 'promotie' maken.

Een kleine groep (3-5%) behoort tot de sociale elite:

- 'de aanzienlijken' (uit de voornaamste families geselecteerd): ministers, Kamerleden, hoge ambtenaren / militairen;
- 'notabelen' (regionaal/lokaal): burgemeesters, hoogleraren, artsen, geestelijken, juristen, kooplui/grote boeren.

Zo'n 45-47% van de bevolking behoort tot de middenstand:

- 'grote burgers': een klein gedeelte die van eigen kapitaal kan leven;
- een middenmoot van zelfstandige ambachtslieden, winkeliers, kleine ondernemers en kooplui;
- 'kleine / mindere (!) burgers': zelfstandigen die met grote moeite het hoofd boven water kunnen houden.

En zo'n 50% is 'het gewone volk': de grote mensenmassa die niets te vertellen heeft...

'Eer' is een belangrijk woord in de 19de eeuwse samenleving: zo komt er, in elke laag van de bevolking(!), stille armoede voor. 'Bedeelden' zijn de mensen die afhankelijk zijn van de armenzorg en zij leven van de bijstand die net voldoende is om in leven te blijven. Zij zijn de mensen die aan de onderkant van de laagste klasse zitten. Om dit even in cijfers om te zetten: in 1880 heeft Nederland zo'n 4 miljoen inwoners waarvan zo'n 500.000 (!) worden bedeeld.³⁷ Waar bestaat die ondersteuning uit? Brood, soms gratis soep, goedkope brandstof in de winter en misschien een deken bij strenge vorst. En dan heb je nog de seizoensarbeid (zomer wel inkomen, winter niet) en geen enkel vangnet bij ziekte/dood van de kostwinner. De schrijver Multatuli schrijft zelfs over het feit dat de slaven in Nederlands-Indië beter worden behandeld dan het volk in Nederland omdat slaven geld opbrengen, een waarde hebben...

Met de huisvesting is het even slecht gesteld. Eenkamerwoningen zijn heel gewoon waar gegeten, geslapen, gekookt en gewerkt wordt door een heel gezin (6 mensen is heel gewoon)

Omdat de overheid zich afzijdig houdt, door de liberale houding van het 'gelijke monniken gelijke kappen' principe, wordt de armenzorg en armoedepreventie binnen de eigen 'zuil' verzorgd. Zo zijn er alleen al 498 Katholieke instellingen³⁸ die zich daarvoor inzetten. Deze zorg binnen de zuil maakt de band tussen de mensen sterker. Er is ook een negatieve kant doordat het voor mensen moeilijk is om de eigen standengroep te ontstijgen maar ook die van de eigen zuil.

Wetgeving die enigszins tot een verbetering leidt wordt pas in 1901(!) ingevoerd: Gezondheidswet in samenhang met de Woningwet. Tot die tijd hebben er al ettelijke grote cholera-epidemieën plaatsgevonden (1853, 1854, 1855, 1859, 1866, 1869) met grote gevolgen voor de arme bevolking. De hele situatie voor 'bedeelden' verandert pas echt na de Tweede Wereldoorlog...

fotoreeks 8 1) zicht op het Hubertusgesticht vanaf de St. Jan; 2) St. Elisabethgesticht 3) Tengnagelshoek 4) Overlijdensbericht van J.H. Weevers (apotheker in Zutphen) die sterk betrokken was bij de St. Vincenciusvereniging en het Armbestuur. Pastoor Van Wanrooijen was ook door hem aangesteld als executeur testamentair.

Zutphen

Voor Katholieke Zutphenaren zet de parochie zich in door middel van een aantal instellingen als het St. Elisabethgesticht, Hubertusgesticht, de St. Vincencius Vereniging en het Kerkbestuur. Het bestaat uit de zorg voor de bedeeden: wezen, zieken, bejaarden en kinderen³⁹. Binnen de eigen Rooms Katholieke 'zuil' wordt hier inhoud aan gegeven. In Zutphen zijn de Zusters van Liefde die hierin een belangrijke taak hebben (St. Elisabethgesticht) De pastors zijn nauw verbonden met de broederschappen. Daar om heen is er natuurlijk de rijke liturgie, de processies en de gerichtheid naar Rome. Die vervlechting wordt versterkt doordat men bij elkaar in de buurt woont, men elkaar kent en ook met elkaar opgroeit door het volgen van Rooms Katholiek onderwijs. Dit alles op een duidelijk zichtbaar stukje Zutphen dat daardoor niet voor niets 'Klein Vaticaan' wordt genoemd.

fotoreeks 9 Processie voor Mariaschool / Pastorie; Schoolfoto voor St. Annaschool; Klassenfoto

4. PASTORIE

foto 16 / 17 Voorgevel 1902 > Voorgevel 1934 (met o.a. erker)

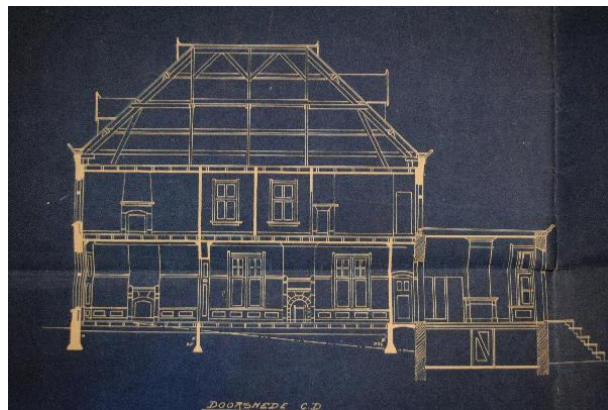

foto 18 Doorsnede pastorie 1902

foto 19 Doorsnede pastorie 1934

De Pastorie heeft in de loop der eeuwen een aantal gedaantewisselingen ondergaan. Natuurlijk was er eerst de muurtoren. Deze is nog steeds aanwezig, niet werkelijk zichtbaar in het interieur zelf, wel te ervaren door de doorgangen om in de ronde kamer te komen. Verder is de toren ingebed in een rechthoekige structuur van kamers waardoor buiten de kamer niet meer ervaarbaar. In het exterieur is alleen het basement nog zichtbaar en herkenbaar als muurtoren.

Verder is van het oorspronkelijke huis van o.a. de familie Tengnagel genaamd Gansneb, 'het Leydack', niets meer over behalve waarschijnlijk een stukje muur in de kelder onder de meidkamer. De pastorie zoals die in 1842 is gebouwd heeft waarschijnlijk nog wel gebruik gemaakt van elementen van dit huis, de vernieuwing van de pastorie in 1902 (door F.A. Ludewig) heeft hoogst waarschijnlijk grondig de nog aanwezige sporen van dit huis volledig gesloopt.

De verbouwing in 1934 (door G.J. Jacobs), met onder anderen de bouw van de erker, is uitgegaan door de structuur zoals ontworpen in 1902. Met deze verbouwing zijn er vooral extra kamers gerealiseerd.

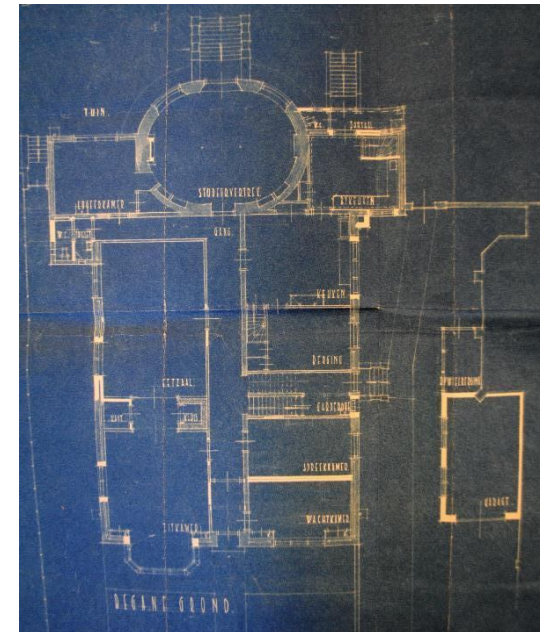
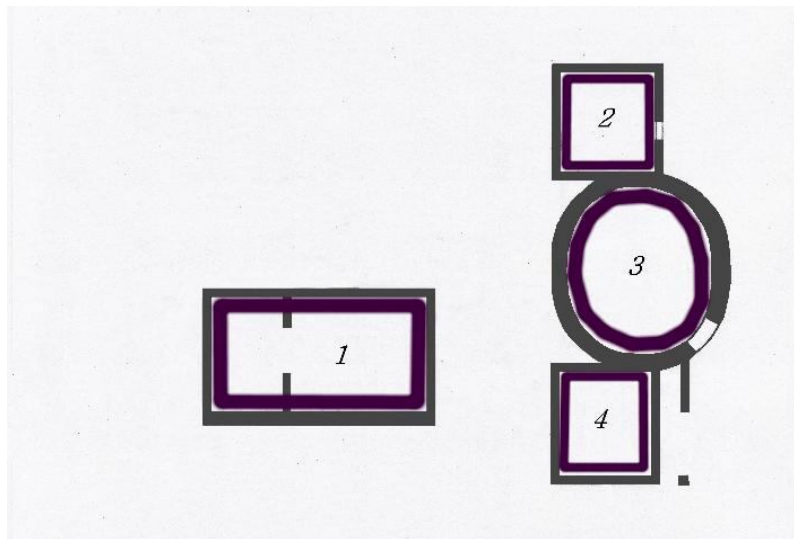

foto 20 Plattegrond verbouwing van 1934

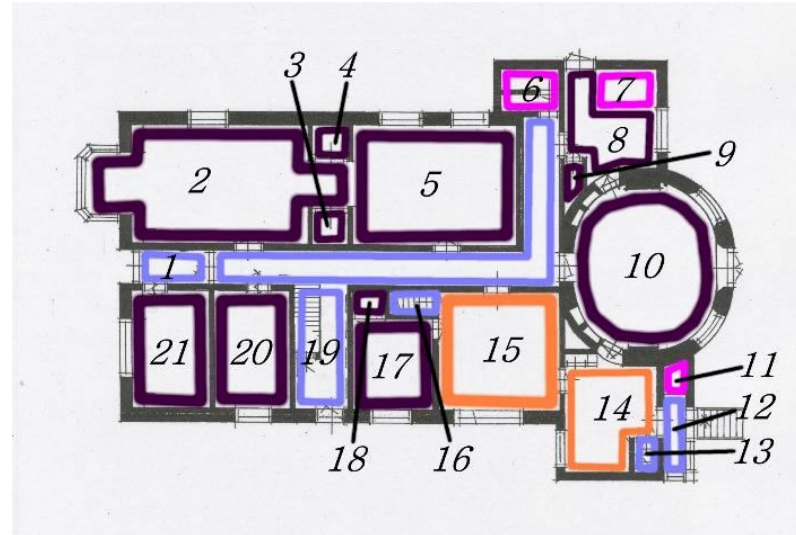
4.1 BOUWKUNDIGE OPNAME PASTORIE: KELDER

figuur 6

Nr ruimte	Breedte	Diepte	GO	Hoogte	Inhoud
P.-1.OG.1			23,9	2,2	52,58
P.-1.OG.2			13,9	2,2	30,58
P.-1.OG.3			32,1	2,2	70,62
P.-1.OG.4	3680	3190	12,7	2,2	27,94

4.2 BOUWKUNDIGE OPNAME PASTORIE: BEGANE GROND

figuur 7

Nr.ruimte	Breedte	Diepte	GO	Hoogte	Inhoud
P.O.GV.1	1600	2490	4	4,04	16,16
P.O.B.2	4880	6860	33,9	4,04	136,95
P.O.OG.3	1700	1340	1,9	4,04	8,08
P.O.OG.4	1700	1340	1,9	4,04	8,08
P.O.B.5	7280	4880	35,5	4,04	146,97
P.O.OG.6	1970	2000	3,9	2,4	9,36
P.O.OG.7	2890	900	3,2	3,59	11,48
P.O.B.8			13,6	3,59	48,82
P.O.OG.9			0,7	3,59	2,51
P.O.B.10	max 6920	max 5350	31,5	4,04	127,26
P.O.OG.11	700	1800	1,7	3,59	6,103
P.O.GV.12			4	3,59	14,36
P.O.GV.13			2	3,59	7,18
P.O.I.14	4180	3440	12,1	3,59	43,43
P.O.I.15	4180	4840	34,5	4,04	139,38
P.O.GV.16	800	1400	1,1	4,04	4,44
P.O.OG.17	3100	3810	13,9	4,04	56,15
P.O.OG.18	1600	900	1,6	4,04	6,46
P.O.GV.19			10,1	4,04	40,4
P.O.OG.20	2840	4910	13,9	4,04	55,6
P.O.OG.21	4910	2860	13,2	4,04	53,32
P.O.GV.22			25,6	4,04	103,42

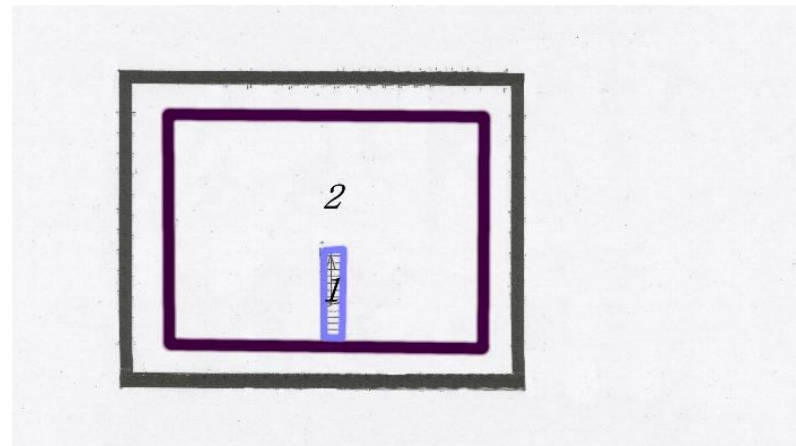
4.3 BOUWKUNDIGE OPNAME PASTORIE: EERSTE VERDIEPING

figuur 8

Nr.ruimte	Breedte	Diepte	GO	Hoogte	Inhoud
P. 1.GV.1			17,6	3,2	58,0
P. 1.GV.2	1600	5820	9,3	3,2	29,76
P. 1.OG.3	5900	4900	27,6	3,2	88,32
P. 1.OG.4	5010	3430	15,1	3,2	48,32
P. 1.OG.5	1830	5010	8,9	3,2	28,48
P. 1.B.6	2530	5010	11,7	3,2	37,44
P. 1.OG.7	2440	5010	11,7	3,2	37,44
P. 1.OG.8	3810	5010	16,9	3,2	54,08
P. 1.B.9	5780	4850	26,8	3,2	85,76
P. 1.B.10	5800	4830	27,3	3,2	87,36
P. 1.OG.11	3040	4890	14,5	3,2	46,4
P. 1.I.12	2965	4860	14,4	3,2	46,08
P. 1.GV.13	1570	6290	24,4	3,2	73,2
P. 1.OG.14	940	1070	1,1	2,8	3,08

4.4 BOUWKUNDIGE OPNAME PASTORIE: TWEDE VERDIEPING

figuur 9

Nr.ruimte	Breedte	Diepte	GO	Hoogte	Inhoud
P.2.GV.1			3,5	Gem. 4	14
P.2.OG.2			145,6	Gem. 4	582,4

TOTAAL PASTORIE			722,8		2.547,73
------------------------	--	--	--------------	--	-----------------

5. SINT ANNASCHOOL

foto 21 Originele ontwerp voorgevel Sint Annaschool

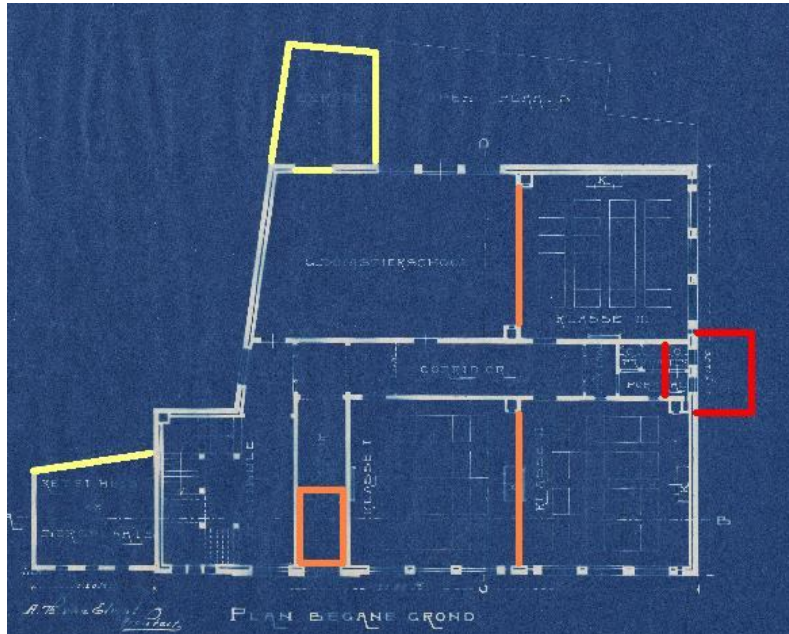

foto 22 Aanpassingen interieur Sint Annaschool

In de beschrijving van het Rijksmonument door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed wordt de Sint Annaschool beschreven als 'een gaaf bewaard gebleven schoolgebouw in overgangsarchitectuur verwant aan de postkantoorgotiek van de kleine postkantoren van Peters (RWG: Cornelis H. Peters, Rijksbouwmeester 1884-1915, landsgebouwen eerste district) uit het begin van de twintigste eeuw dat zijn functie heeft behouden'. Voor het exterieur geldt dit, het interieur is echter meerdere malen aangepast / veranderd. Deze veranderingen/aanpassingen hebben niet het overall-beeld aangetast van dit soort type gebouwen: hoge plafonds, lange gangen, detailleringen aan ramen / deuropeningen / trapeuning.

Het exterieur verschilt niet veel van het originele ontwerp (figuur 15):

-De twee dakkapellen op het dak aan de voorgevel zijn niet uitgevoerd;

-Aan de zuidzijde is in 1934 een aanbouw gerealiseerd voor sanitaire voorzieningen die daarvoor nog aan het uiteinde van de gang waren gelokaliseerd. (zie figuur 16)

-De brandtrap aan de noordgevel is in 1970 toegevoegd (na een dwangbevel (!) van de gemeente).

-Ten behoeve van de nieuwbouw in 2000-2001 is de berging aan de noordzijde gesloopt en de berging aan de westzijde gewijzigd in een toiletgroep.

In het interieur zijn er een aantal verschuivingen van het sanitair geweest (1934 > uitbouw, 1986 > verplaatsing naar ingang) en het samenvoegen van de lokalen op de begane grond in 1986. (zie figuur 16)

Het gaaf bewaarde beeld zou bijna verstoort zijn in 1968:

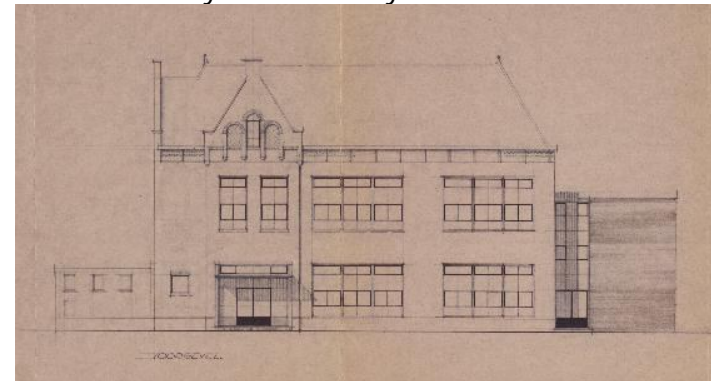
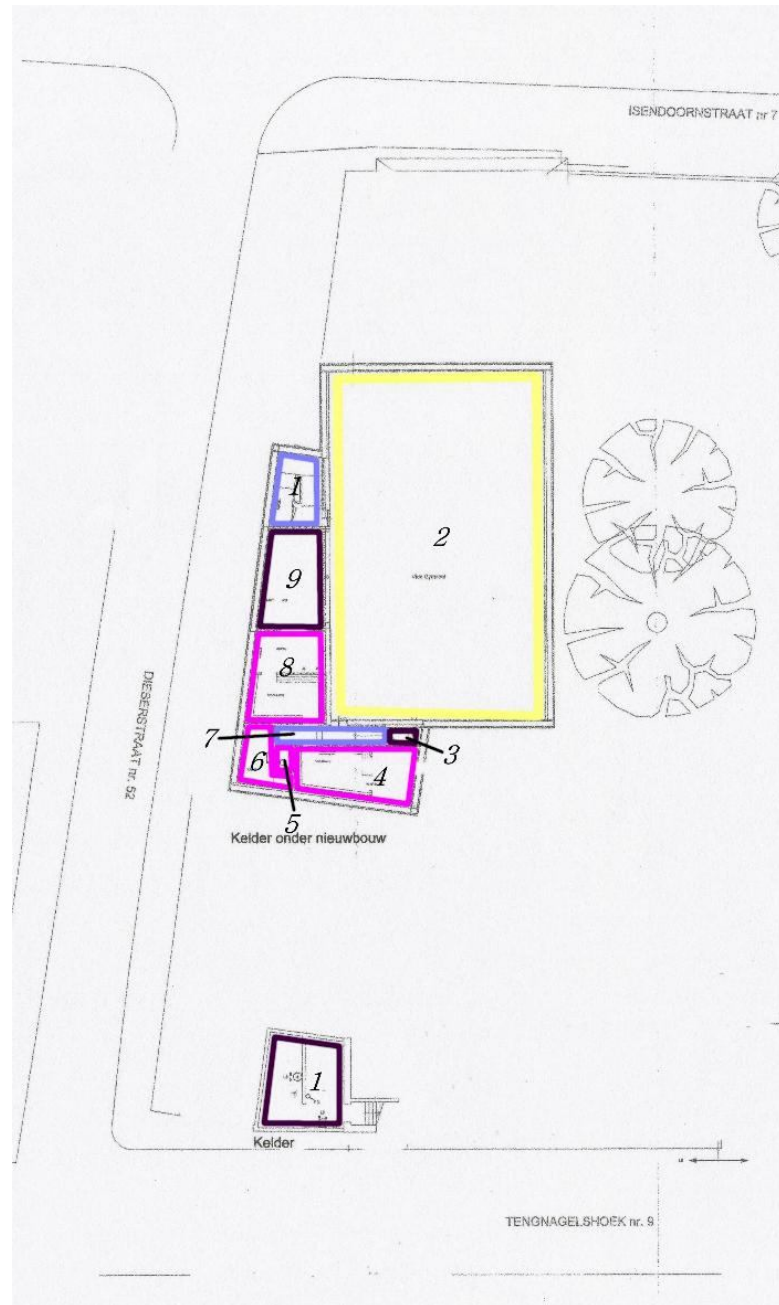

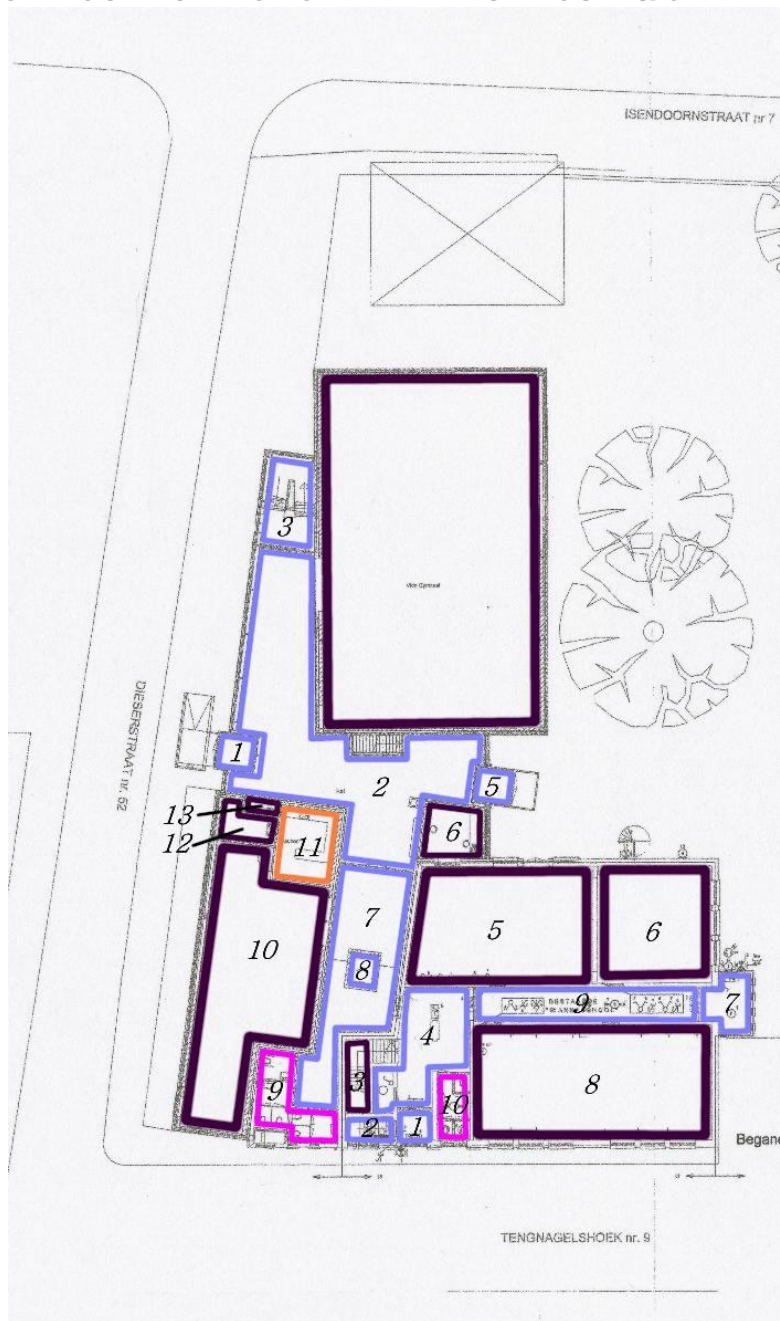
foto 23 Plan architectenbureau Haket & Heynen

5.1 BOUWKUNDIGE OPNAME NIEUWBOUW & SINT ANNASCHOOL: KELDER

Nr ruimte	Breedte	Diepte	GO	Hoogte	Inhoud
N.-1.GV.1			12,8	2,8	35,84
N.-1.S.2	13.000	21.000	273	6,4	1747,2
N.-1.OG.3					
N.-1.OG.4			23	2,8	64,4
N.-1.OG.5			1,4	2,8	3,92
N.-1.OG.6			8	2,8	22,4
N.-1.GV.7			10,1	2,8	28,28
N.-1.OG.8			24,7	2,8	69,16
N.-1.OG.9			22,4	2,8	62,72
A.-1.OG.1			26,6	2	53,20

5.2 BOUWKUNDIGE OPNAME NIEUWBOUW & SINT ANNASCHOOL: BEGANE GROND

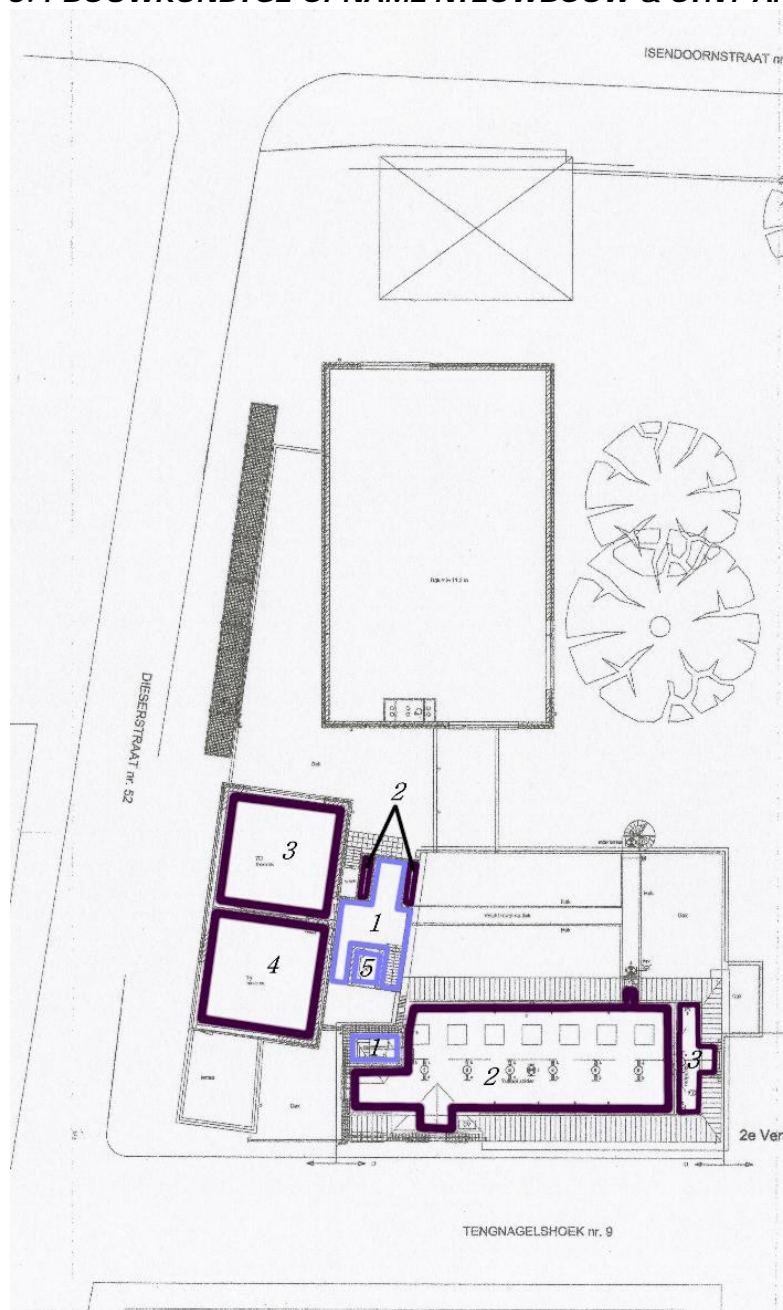
Nr.ruimte	Breedte	Diepte	GO	Hoogte	Inhoud
N.O.GV.1			4,2	3,3	13,86
N.O.GV.2			122,1	3,3	402,93
N.O.GV.3			18,6	3,3	61,38
N.O.GV.5			4,2	3,3	13,86
N.O.OG.6			12,9	3,3	42,57
N.O.GV.7			38,5	3,3	127,05
N.O.OG.8			3,3	3,3	10,89
N.O.OG.9			12,5	3,3	41,25
N.O.B.10			74,5	3,3	245,85
N.O.I.11			9,3	3,3	30,69
N.O.OG.12			5,6	3,3	18,48
N.O.OG.13			1,6	3,3	5,28
A.O.GV.1	2140	1680	3,7	4,55	16,84
A.O.GV.2			4,5	4,55	20,48
A.O.OG.3					
A.O.GV.4			30,9	4,55	140,60
A.O.B.5			73,6	4,55	334,89
A.O.B.6	7050	6760	47,3	4,55	215,22
A.O.GV.7	3590	3150	9,9	4,55	45,05
A.O.B.8	14000	6800	95,6	4,55	434,99
A.O.GV.9	2070		27,8	4,55	126,49
A.O.OG.10	1980		6,3	2,23	13,86

5.3 BOUWKUNDIGE OPNAME NIEUWBOUW & SINT ANNASCHOOL: EERSTE VERDIEPING

Nr.ruimte	Breedte	Diepte	GO	Hoogte	Inhoud
N.1.GV.1			12,8	3,3	42,24
N.1.B.2	13000	21000	273	6,7	2168,79
N.1.GV.3			123,3	3,3	406,89
N.1.OG.4			2,0	3,3	6,6
N.1.GV.5			38,4	3,3	126,72
N.1.GV.6			3,3	3,3	10,89
N.1.B.7			69,8	3,3	230,34
N.1.B.8	6950	6818	48,1	3,3	158,73
A.1.GV.1			44,3	4,55	201,65
A.1.GV.2			2,5	4,55	11,37
A.1.OG.3					
A.1.B.4	3080/4070	6960	25,3	4,55	115,12
A.1.B.5	6980	6960	48,3	4,55	218,4
A.1.B.6	6960	6830	46,8	4,55	212,94
A.1.OG.7			16,1	2,45	38,64
A.1.B.8	7000	6810	47,7	4,55	217,0
A.1.B.9	7000	6810	47,7	4,55	217,0
A.1.GV.10	2115	12700	19,9	4,55	90,54
A.1.OG.11	2120	2220	4,7	4,55	21,39
A.1.OG.12	2120	4290	9,5	4,55	43,23

5.4 BOUWKUNDIGE OPNAME NIEUWBOUW & SINT ANNASCHOOL: TWEEDE VERDIEPING

Nr.ruimte	Breedte	Diepte	GO	Hoogte	Inhoud
N.2.GV.1			23,4	3,3	77,22
N.2.OG.2			2,4	3,3	7,92
N.2..3			47,7	3,3	157,41
N.2.OG.4			47,7	3,3	157,41
N.2.GV.5			3,3	3,3	10,89
A.2.GV.1			7,1	Gem. 4	28,4
A.2.B.2			114,2	Gem. 4	456,8
A.2.B.3			14,9	Gem. 4	59,6
TOTAAL	NIEUW	BOUW			1.527,1
TOTAAL	ST. ANNA	SCHOOL			775,1
					6.610,02
					3.333,7

6 ST. JOZEFSCHOOL

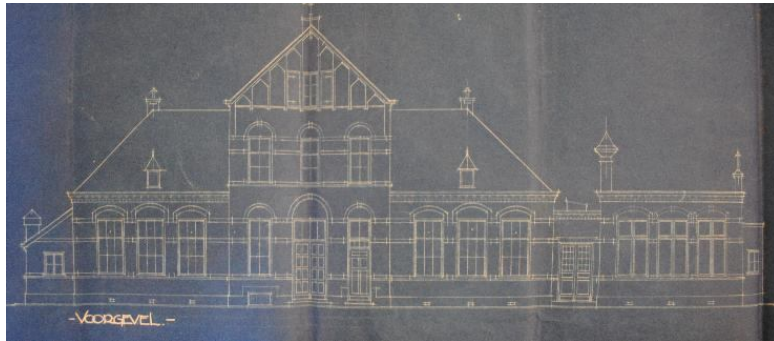

foto 24 Oorspronkelijk gebouw (gevel Tengenagelshoek (!))

foto 25 Ontwerp nieuw gebouw

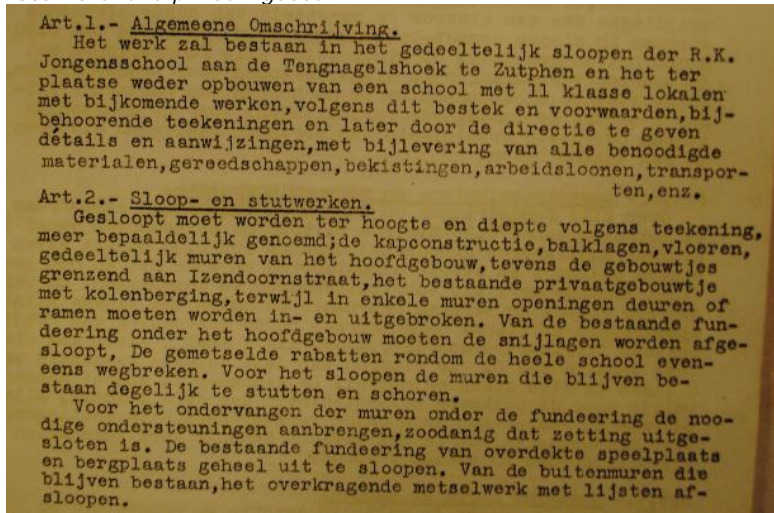

foto 26 Detail bestek m.b.t. sloop

In de literatuur staat meerdere malen aangegeven dat het St. Jozef is ontworpen door de architect J.A. Zwolsman. In het bestek staat dat de directie onder leiding van de Zutphense architect G.J. Jacobs is gerealiseerd. Veel werken in Zutphen waaronder ook o.a. de restauratie van de Broederkerk in 1935-1939, zijn door hem gedaan / ontworpen. Ook is hij dezelfde periode betrokken geweest bij de verbouwing / uitbreiding van de pastorie en de St. Annaschool dus met zekere stelligheid is aan te nemen dat hij de architect is van de St. Jozefschool. De start van de bouw vond plaats in augustus 1934.

Het gebouw is gebouwd op/met de structuur van een al aanwezige school (bouwjaar 1891) waarvan elementen van de gevel zijn veranderd (ramen) en het pand is uitgebreid met een extra verdieping waarbij de kap als geheel is vernieuwd. Dit laatste om een 5-tal klaslokalen extra te realiseren.

Ook is de verkeersstructuur verbeterd. De centrale hal en de twee gangen (begane grond en eerste verdieping) in het hoofdgebouw zijn daarvan het resultaat. Bij de hal en gangen is voor de vloeren gewapend beton gebruikt.

Veel muren, vooral op de begane grond, zijn gemetselde elementen die stammen uit de oudbouw. Her en der zijn nieuw gemetselde muren/muurtjes te vinden naar gelang de functionele aanpassing van de plattegronden. Op de eerste verdieping zijn de west- en oostgevel nieuw gemetselde delen (gevolg van de verhoging van de oudbouw).

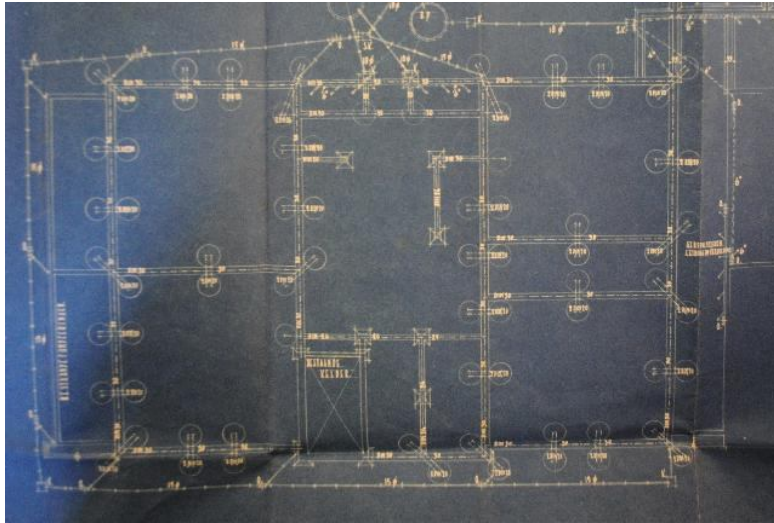

foto 27 Detail bestektekning m.b.t. fundering

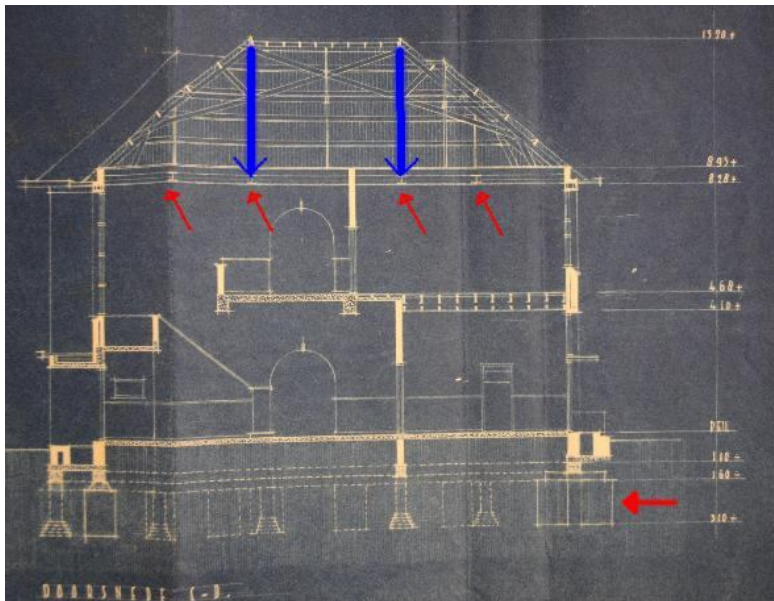

foto 28 Doorsnede met daarop de van invloed zijnde constructieve elementen als de ijzeren balken en de fundering

De fundering is ook aangepast om het verhogen van het gebouw te kunnen realiseren. De daarbij gebruikte verzwaringen zijn enerzijds een betonnen fundering, op specifieke plekken, aangevuld met een structuur van betonnen ringen waarbij de krachten door de ophoging van de oudbouw worden afgevoerd aan de ondergrond. Het betreft hier alleen het hoofdgebouw, niet de twee lagere aanbouwen, die zijn immers niet verhoogd. Het verschil in funderingversterking van de aanwezige kelder (J.O.B.10) en het overige gedeelte heeft hoogstwaarschijnlijk geleid tot de scheuren in dit gedeelte van het gebouw. (vooral bij J.O.B.12)

Art.5.- Funderingen.
 Ter versterkingen der bestaande fundatie van het hoofdgebouw de op tekening aangegeven betonringen aanbrengen, wijd 1 M., hoog 1.50 M. Deze betonringen te vullen met schrale stampbeton. Voor het ondervanzen der bestaande en nieuwe bovenbouw de aangegeven ijzeren balken aanbrengen. Deze balken geheel omkleeden met vlechtwerk met de noodige steunijzers en geheel inbetonneeren, minstens 5 cm. betondekking, waarvoor aan drie zijden de noodige bekistingen stellen.
 Dit onderbrengen zal moeten geschieden van ring tot ring. Zijn deze balken voldoende onderstept en aangewerkt dan de bovenbouw ten spoedigste weder aansluiten op de balken en aanwerken met goede afkomende steenen in sterke cementmortel.
 Als de bekisting verwijderd is, al het betonwerk afkwasen met cementpap. De funderingen der nieuwe muren van de bijgebouwen, enz. te maken volgens tekening met om de 2 lagen versnijdingen van een klezoor en gemetseld van goede afkomende steenen in slappe cement-kalkmortel e.e.a. opgehaald tot 0,30 minus buiten grondslag of minus peil. Alle funderingen met de noodige verzwaringen en uitmetselingen voor treden, kolken, schoorsteenen, bloembakken en op de hoeken van bestaande kelder eveneens de aangegeven verzwaringen. Voor de gemetselde poeren overdekte speelplaats funderingen aanleggen als voren op den vasten bodem.

foto 29 Detail bestek m.b.t. de fundering.

Om de krachten van het dak af te kunnen voeren zijn er ijzeren liggers gebruikt. Deze zijn gesitueerd onder (1) de vierkante staanders die zichtbaar en beeldbepalend zijn voor de zolder en (2) om de overige dwarskrachten af te kunnen voeren.

Deze structuur is bepalend voor het kunnen bepalen van het realiseren van eventuele doorbraken e.d.

6.1 BOUWKUNDIGE OPNAME SINT JOZEFSCHOOL: BEGANE GROND

figuur 14

Nr.ruimte	Breedte	Diepte	GO	Hoogte	Inhoud
J.O.B.1+			49,5	4,5	222,75
J.O.OG.2			3,3	3,09	10,2
J.O.OG.3			3,3	3,09	10,2
J.O.OG.4			6,9		
J.O.OG.5			8,6	4,5	38,7
J.O.B.6	8030	8040	64,5	4,15	267,68
J.O.OG.7	7800	2380	18,5	Gem. 4	74,25
J.O.B.8	7800	2380	18,5	Gem. 4	74,25
J.O.B.9	8030	8030	64,5	4,15	267,68
J.O.OG.10	2670	6080	15,5	4,15	64,32
J.O.GV.11			13,9	4,15	57,68
J.O.OG.12	2940	6120	16,3	4,15	67,64
J.O.B.13	8000	6750	54	4,15	224,1
J.O.OG.14	2400	5750	13,8	2,65	36,57
J.O.B.15	7280	8030	58,5	5	292,5
J.O.B.16	7700	7330	56,1	5	280,5
J.O.I.17	3300	3400	11,4	2,63	29,9
J.O.B.18			59,6	2,63	156,5
J.O.B.19			30,3	2,63	79,6
J.O.OG.20			20,9	2,63	54,9
J.O.OG.21			11,4	2,63	29,9
J.O.OG.22			4,4	4,15	18,26
J.O.GV.23			65,8	4,15	273,0

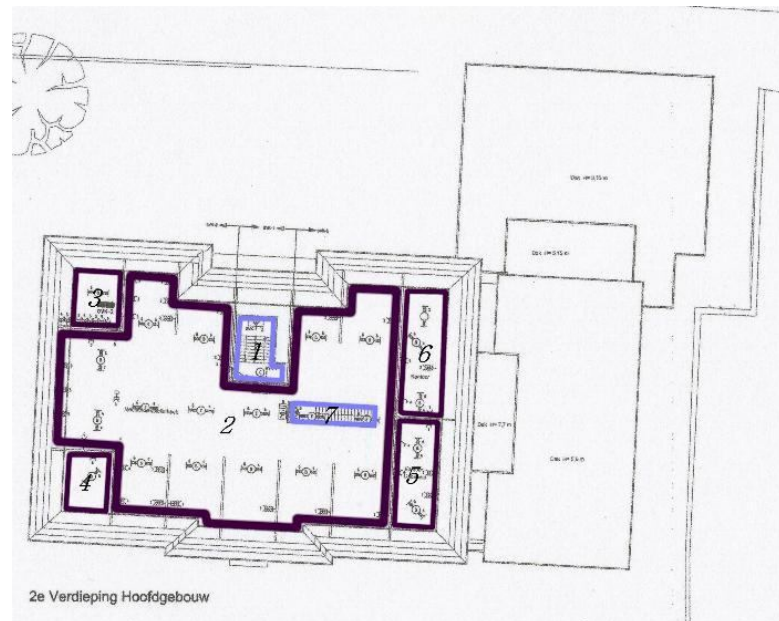
6.2 BOUWKUNDIGE OPNAME SINT JOZEFSCHOOL: EERSTE VERDIEPING

Nr.ruimte	Breedte	Diepte	GO	Hoogte	Inhoud
J.1.GV.1			61,3	5,17	316,9
J.1.B.2	8030	8030	57,9	3,63	210,18
J.1.B.3	8030	8030	64,5	3,63	234,14
J.1.B.4	8010	6960	55,7	3,63	202,19
J.1.B.5	8000	6750	54	3,63	196,02
J.1.OG.6			7,7	3,63	27,9
J.1.GV.7			22,1	3,63	80,23
J.1.B.8	8000	6780	54	3,63	196,02

figuur 15

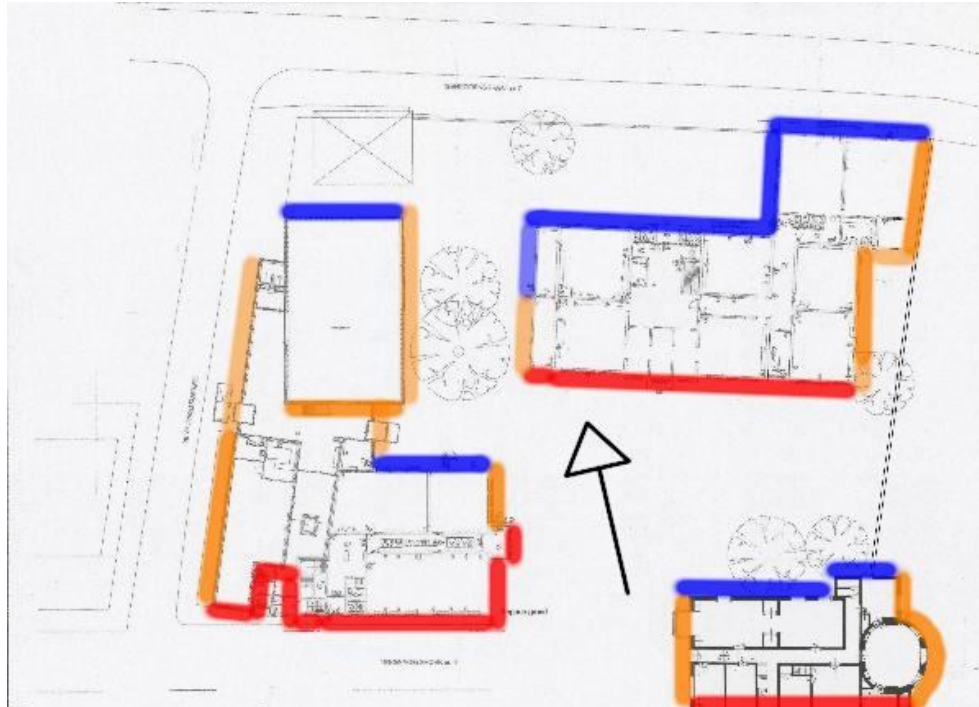
6.3 BOUWKUNDIGE OPNAME SINT JOZEFSCHOOL: TWEDE VERDIEPING

Nr.ruimte	Breedte	Diepte	GO	Hoogte	Inhoud
J.2.GV.1			9,6	Gem. 4	38,4
J.2.B.2			157,1	Gem. 4	628,4
J.2.OG.3			12,7	Gem. 4	50,8
J.2.OG.4			8,3	Gem. 4	33,2
J.2.OG.5			15,5	Gem. 4	62
J.2.OG.6			19,1	Gem. 4	76,4
J.2.GV.7			4,3	Gem. 4	17,2
TOTAAL	ST. JOZEF		1.273,3		5.001,06

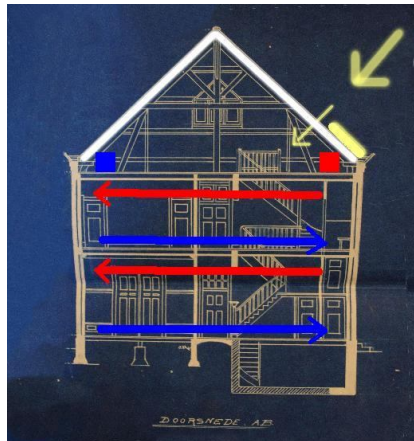
figuur 16

7. DUURZAAMHEID

figuur 17 Door bomen en kerk zijn niet alle west-/oost zijde als donker oranje weergegeven.

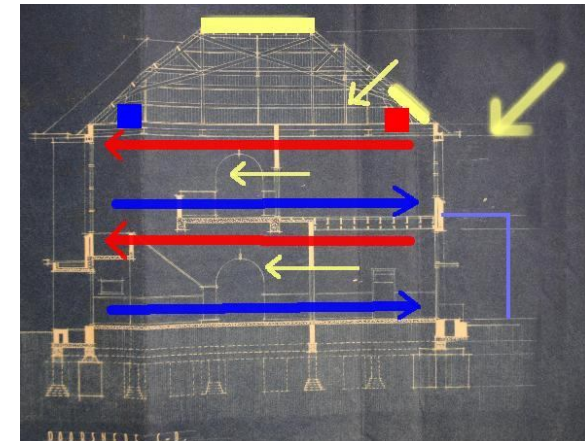
Met isolatie van de muren moet rekening worden gehouden met de vochtbalans daar anders o.a. de houten balken kunnen gaan rotten.

figuur 19 Pastorie met bv isolatie dak.

figuur 20 St. Anna met bv groen dak.

figuur 21 St. Jozef met bv plaatsing serre aan zuidzijde.

Door de Noord-Zuid ligging van de gebouwen is er een groot warmte verschil in de gebouwen zelf. Dit verschil is te gebruiken bij het verwarmen van het noordelijke gedeelte met zonnewarmte en het zuidelijke gedeelte te koelen door de koude zijde. Gezien het monumentale karakter van de drie panden is het plaatsen van zonnepanelen niet mogelijk. Op de markt zijn er nu ook zonnepanelen zo groot als dakpannen. Deze kunnen een optie zijn. De platte daken van de nieuwbouw zou het systeem toegepast kunnen worden van groene daken in combinatie met verwarmen van water en zonnepaneel.

figuur 18 bv Energiedak nieuwbouw
Verder moet de lichttoetreding in de noordelijke ruimtes worden verbeterd. Te denken valt dan aan het maken van verbindingen tussen de lokalen.

8. WAT NOG TE DOEN?

Deze eerste fase is een goed uitgangspunt om verdere stappen te ondernemen in het onderzoek naar een herbestemming van het ensemble. Dit gedeelte van de kaderstudie geeft inhoud aan datgene wat in de gebouwen is ingesloten: een verbeelding van een tijdsgeslacht die van grote invloed is geweest voor een aantal generaties mensen.⁴⁰

Wat nog in het kader van de kaderstudie te onderzoeken om tot een evenwichtige herbestemming te komen:

- *Bouwfysische opname (thermische isolatie / vochthuishouding / ventilatie / luchtdichtheid / koudebruggen e.d.)*
- *Raming bouwkosten / cascoherstel (onderhoudsplan): zgn. Toolbox*
- *Ontwikkeling duurzaamheidsvisie (ideeën / wensen / eisen, duurzaamheidsconcepten, beoordeling concepten)*
- *Kosten/Baten analyse verduurzaming (consequenties toepassing in relatie tot kosten, bouwkundige / installatietechnische aspecten, monumentale uitgangspunten, beoogd gebruik)*
- *Uitwerking duurzaamheidsconcept*

foto 30 *St. Jozefschool Tengnagelshoek*

9 FOTO'S / FIGUREN

Figuren

1,2, 4-21 Peace In Design S.C.A.

3 www.regionaalarchiefzutphen.nl

Foto reeksen

1 www.kijkopzutphen.nl (1,2,), www.picasaweb.google.com ('Foto's Isendoorn College')(3)

2 Peace In Design S.C.A.

3 www.wikimedia.org (1, 2, 4), www.kijkopzutphen.nl (3), www.kb.nl (5)

4 www.fbcdn.nl (1,2,3)

5 www.parlement.com (1,2), www.gemeentearchief.nl (3), www.collectiegelderland.nl (4), www.kijkopzutphen.nl (5)

6 www.mijngelderland.nl (1,2), www.kijkopzutphen.nl (3)

7 Achief de heer J. Hafkamp (1), www.vu.nl (3), www.destentor.nl (3)

8 Stedelijk Museum Zutphen, Collectie Harenberg (1), www.archieven.nl (2), www.picasaweb.google.com (3), www.home.uni-one.nl/kleuver-weevers/weevers.html (4)

9 www.schoolbank.nl

Foto's

1,2, www.regionaalarchiefzutphen.nl

5, 10 www.picasaweb.google.com ('Foto's Isendoorn College')

4 www.kijkopzutphen.nl

6 www.archieven.nl

7 Stedelijk Museum Zutphen, Collectie Harenberg

8 Archief de heer J. Hafkamp

11 www.schoolbank.nl

12, 16 - 29 foto Peace In Design S.C.A. van stuk uit archief Regionaal Archief Zutphen

13, 14, 15 Peace In Design S.C.A.

VOETNOTEN

- ¹ Frijhoff, W, Groothedde, M. & Te Strake, C., *Historische Atlas van Zutphen* (Nijmegen, 2011), pag. 13
- ² In de late middeleeuwen is Zutphen goed bereikbaar en was een belangrijke schakel tussen de Zuiderzeehavens en het Duitse achterland. Deze (binnen de stad verharde) wegen heetten 'Hessensteden' : de weg van Zutphen door Hengelo, Zelhem en Aalten naar Bocholt, de weg van Zutphen via Steenderen en Hummelo naar Emmerich en de wegen van Zutphen naar Deventer en Lochem. (Monumenten Inventarisatie Project, Stichting MIP-Gelderland (1992), pag. 9)
- ³ De gegevens die opgenomen zijn in het Historisch Kadaster komen voor een groot deel uit de protocollen van transporten en vestenissen 1677-1811 (Oud-rechterlijk Archief Zutphen (ORA), inv.nrs. 793-815) en voor een kleiner deel uit de protocollen van kentenissen, 1445-1811 (ORA, inv.nrs. 457-541). Eveneens is gebruik gemaakt van notariële en kadastrale gegevens uit 1832.
- ⁴ Regionaal Archief Zutphen, Collectie Historisch Kadaster Zutphen (1440-1832), nummer toegang 0361
- ⁵ In deze periode maakt de toren nog een zichtbaar onderdeel uit van het huis: gezien de beschrijving in het verpondingsnummer 243, pagina 1225: 'Belending 2: op de hoek waar men naar Johan van Vorth. huis ad Toren gaat.' Het betreft hier de vader van de latere burgemeester van Zutphen.
- ⁶ Regionaal Archief Zutphen, Collectie Historisch Kadaster Zutphen (1440-1832), nummer toegang 0361, inventarisnummer 245, pagina 1230 & 1231.
- ⁷ In wezen heette men voor 1811 zoals men genoemd werd. Men stond in de omgeving bekend met een voornaam, een patroniem en vaak met een achternaam, en soms ook wel met een alias, een bijnaam. Zo'n achternaam was over het algemeen niet de vrucht van eigen creativiteit, maar werd je, net als een bijnaam, door je omgeving opgedrongen. Een alias of bijnaam kon allengs meer nadruk krijgen, zodat hij vervolgens in de plaats kwam van de oorspronkelijke achternaam. (bron: www.naamkunde.net/?page_id=162)
- ⁸ Regionaal Archief Zutphen, Collectie Historisch Kadaster Zutphen (1440-1832), nummer toegang 0361, inventarisnummer 247, pagina 1239.
- ⁹ Regionaal Archief Zutphen, Collectie Historisch Kadaster Zutphen (1440-1832), nummer toegang 0361, inventarisnummer 247B, pagina 1236.
- ¹⁰ Regionaal Archief Zutphen, Collectie Historisch Kadaster Zutphen (1440-1832), nummer toegang 0361, inventarisnummer 247, pagina 1234.
- ¹¹ Regionaal Archief Zutphen, Archief van de RK Parochie te Zutphen (1618-1987), nummer toegang 0067, inventarisnummer 245
- ¹² Er is veel materiaal opgegraven (116 dozen) waarbij nog een tweetal onderzoeksvragen kunnen worden beantwoord: Wat zegt de materiele cultuur over de status van de bewoners? & Welke veranderingen in het consumptiepatroon zijn te herkennen in de vondstcomplexen tussen 1350 en 1950? (uit het Programma Odyssee (samenwerking tussen NWO & Erfgoed Nederland)): <http://www.erfgoednederland.nl/odyssee/werkvoorraad-database/zutphen-dieserstraat-74-106-13428/item13428>
- ¹³ Regionaal Archief Zutphen, Archief van de RK Parochie te Zutphen (1618-1987), Geschiedenis van de archiefvormer.
- ¹⁴ Zie: <http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/Armenzorgverenigingen/gids/vereniging/1930216079>
- ¹⁵ Regionaal Archief Zutphen, Archief van de RK Parochie te Zutphen (1618-1987), nummer toegang 0067, inventarisnummer 244
- ¹⁶ De pastoor neemt een centrale plaats in in de hele Rooms Katholieke organisatie.
- ¹⁷ <http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/25934/het-reveil-in-nederland-1817-1854.html>
- ¹⁸ De vriendschap van Mgr. Joannes Zwijsen (eerste aartsbisschop van Nederland, o.a. oprichter Zusters van Liefde & Fraters van Tilburg) met koning Willem II heeft een positieve invloed gehad bij vele processen die voor de Rooms Katholieken belangrijk waren. <http://www.bisdondenbosch.nl/Lists/Nieuws/ViewForm.aspx?ID=14189>
- ¹⁹ zie volledige tekst: <http://rkdocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=600&doc=116&al=11>
- ²⁰ http://nl.wikipedia.org/wiki/Rooms-katholieke_Kerk#Concilie_van_Trente
- ²¹ zie volledige tekst: <http://www.rkdocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=600&doc=651>
- ²² Regionaal Archief Zutphen, Archief van de RK Parochie te Zutphen (1618-1987), nummer toegang 0067, inventarisnummer 36
- ²³ Woud, A. van der, Koninkrijk vol sloppen (2010, Amsterdam), pag. 43
- ²⁴ <http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/nieuws/20615/willem-iii-speelde-geen-rol-in-afschaffing-slavernij.html>
- ²⁵ De rol van koning Willem III hierbij wordt altijd afgetekend als zou hij tegen dit herstel was. In dit stuk, http://www.knhg.nl/bmgn2/H/Hooykaas_G._J._Koning_Willem_III_en_de_grondwet_in_april.pdf, wordt beschreven dat het gezien moet worden als zijn ongenoegen met de Grondwetsherziening en degene die dit had bewerkstelligd: Thorbecke. Deze trad af na dit incident.
- ²⁶ De Grondwet van 1848 schakelde steden en plattelandsgemeenten voor de wet gelijk. (...) Die politiek van gelijke behandeling van volkomen ongelijke eenheden was staatsrechtelijk verdedigbaar, maar in de praktijk niet altijd even effectief. Woud, A. van der, Koninkrijk vol sloppen (2010, Amsterdam), pag. 23
- ²⁷ Woud, A. van der, Koninkrijk vol sloppen (2010, Amsterdam), pag. 196
- ²⁸ Een interessante kijk op deze wet daar er gesteld wordt dat de kerkelijke instanties ook belang hadden bij deze wet om zo geen leden te verliezen. Zie http://www.ngv.nl/wwwNGV/nieuwsbrieven/NGV_nieuwsbrief_2013_47.htm
- ²⁹ Zie http://nl.wikipedia.org/wiki/Industri%C3%A8le_revolutie#cite_note-3
- ³⁰ Woud, A. van der, Koninkrijk vol sloppen (2010, Amsterdam), pag. 211
- ³¹ Een goede omschrijving is te vinden in het 'Rapport omtrent de huisindustrie te Zutphen' uit 1909.
- ³² Monumenten Inventarisatie Project, Stichting MIP-Gelderland (1992), pag. 14
- ³³ Iemand die een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de Zutphense afdeling van de Maatschappij is Hendrik Paul Kretschmer (zie http://www.biografischwoordenboek gelderland.nl/bio/2_Hendrik_Paul_Kretschmer)

³⁴ <http://www.destentor.nl/regio/lochem/thieme-na-twee-eeuwen-weg-uit-zutphen-1.3107743>

³⁵ Monumenten Inventarisatie Project, Stichting MIP-Gelderland (1992), pag. 15

³⁶ Dit gedeelte is grotendeels ontleent aan het hoofdstuk 'Rang en stand in Nederland' (Woud, A. van der, Koninkrijk vol sloppen (2010, Amsterdam), pag. 55-62) dat een ontluisterend beeld geeft van de Nederlandse samenleving en de ongelijkheid van de mensen.

³⁷ Woud, A. van der, Koninkrijk vol sloppen (2010, Amsterdam), pag. 58

³⁸ Zie lijst: <http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/Armenzorgverenigingen/gids/search?submit=Zoek&levensbeschouwing=rooms-katholiek>

³⁹ Cijfers uit een recentelijk onderzoek van de KinderOmbudsman geven aan dat in 2013 (!) 1 op de 9 kinderen in armoede opgroeit. In Amsterdam is het nog slechter gesteld: 1 op 4 kinderen groeit in armoede op... Zie: <http://www.dekinderombudsman.nl/86/volwassen/nieuws/kinderombudsman-aanpak-gemeenten-voor-kinderen-in-armoede-moet-beter/?id=305>

⁴⁰ Zie: http://nl.wikipedia.org/wiki/Generatie_%28sociologie%29